

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана
Огієнка

Педагогічний факультет
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота магістра

з теми «ФОРМУВАННЯ В ТРЕТЬОКЛАСНИКІВ ПОНЯТТЯ
ПРО ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА
ЗАСОБАМИ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ»

Виконала: студентка 2 курсу, РО1-М18z групи

Спеціальності 013 Початкова освіта

Твердохліб Лілія Сергіївна

Керівник: Дутко Олена Миколаївна, кандидат
педагогічних наук

Рецензент: Гудима Н.В., кандидат
філологічних наук, доцент

Кам'янець-Подільський – 2019 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИВЧЕННЯ ПОНЯТТЯ „ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА” ІНТЕРАКТИВНИМИ ЗАСОБАМИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ	
1.1. Слово як лінгвістична одиниця.....	9
1.1.1. Зміст поняття „лексичне значення слова”.....	12
1.1.2. Зміст поняття „граматичне значення слова”.....	21
1.2. Особливості застосування інтерактивних технологій у початкових класах.....	25
 РОЗДІЛ 2. ІНТЕРАКТИВНА МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ В ТРЕТЬОКЛАСНИКІВ ПОНЯТТЯ ПРО ЛЕКСИЧНЕ ЗНАЧЕННЯ СЛОВА	
2.1. Система роботи з формування знань про лексичне значення слова.....	34
2.2. Аналіз програми та підручника для 3 класу щодо вивчення лексичного значення слова.....	47
2.3. Організація, зміст та аналіз ефективності експериментального дослідження.....	57
 ВИСНОВКИ	70
 СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	72

ВСТУП

Актуальність проблеми. Курс української мови в початкових класах не тільки важливий складник загального змісту початкової освіти, а й водночас основний засіб опанування інших шкільних дисциплін. Тому будується за комунікативною, лінгвістичною (мовною) та лінгвокраїнознавчою змістовими лініями і набуває пропедевтичного спрямування щодо забезпечення розвитку, вдосконалення усного мовлення, формування певного кола знань про мову і мовні уміння, забезпечує мотивацію навчання української мови.

Усі аспекти навчання мови пронизано роботою над збагаченням словникового запасу, що передбачає елементарні лексикографічні вправлення.

Знати мову – означає опанувати її структуру й лексику. Тому оволодіння українською мовою значною мірою залежить від засвоєння лексики, одного з аспектів мови, який вивчається в школі. Однак саме цей пласт викликає у школярів значні труднощі, спричинені тим, що перед ними стоїть завдання оволодіти не тільки мовною, але й комунікативною компетентністю – вмінням співвідносити мовні засоби з умовами спілкування.

Формування в молодших школярів мовленнєвих умінь і навичок пов'язане з набуттям ними знань про слово, яке поряд із реченням є опорною мовною одиницею в шкільному навчанні рідної мови. Слід зазначити, що в аспекті мовленнєвої комунікації слово є однією з найактивніших мовних одиниць, що дає змогу реалізувати різні можливості тексту.

У роботі над словом В. Сухомлинський надавав великого значення практичному аспектові. Найважливішим засобом впливу на дитину, облагороджування її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила і виразність рідного слова. Під час спілкування з природою слово

ставало в руках учителя знаряддям, за допомогою якого він відкривав дітям очі на духовне багатство навколишнього світу. Відчуваючи, переживаючи красу побаченого й почутого, діти сприймали найтонші відтінки слова й через слово краса входила в їхні душі [57].

У програмі з української мови початкової школи передбачено, що слово як одиниця лексичної системи відображає органічну єдність змісту і форми, тому й зроблено перші кроки в реалізації двостороннього підходу до слова у процесі початкового навчання мови [43]. У зв'язку з цим вчитель має пам'ятати, що в українській мові смислова структура слова характеризується єдністю лексичного і граматичного значень. Знання лексичного значення слова і вміння правильного його визначати є надзвичайно важливим для поповнення словникового запасу молодших школярів, для розвитку їхнього мовлення.

Сучасна програма з української мови для середньої школи містить широке коло питань, пов'язаних з вивченням лексики української мови як системи. Відомі деякі труднощі у формуванні лексичних понять в учнів початкових класів, а особливо третьокласників. Зауважимо, що істотне полегшення в оволодінні лексичною системою рідної мови учнями початкової ланки може бути забезпечене шляхом здійснення систематичної роботи з лексикології впродовж перших років навчання.

Це і визначає актуальність обраної теми нашого дослідження: формування у третьокласників поняття про лексичне значення слова засобами інтерактивних технологій.

Виділення в програмі з української мови для 3-го класу невеликого розділу, присвяченого лексичному значенню слова, передбачає цілеспрямоване практичне ознайомлення учнів з такими основними лексикологічними поняттями, як „пряме і переносне значення слів”, „багатозначність слів”, „омоніми” (без уживання терміна), „синоніми”, „антоніми” [53]. Це дає учителеві змогу продовжити роботу над узагальненням і систематизацією в учнів уявлень і понять у процесі

наступного опрацювання частин мови в 3-му класі, а також протягом вивчення усього курсу української мови в 4-му класі.

Питанню роботи над лексичним значенням слова присвячено праці таких науковців, як М. Вашуленко, М. Львова, В. Мельничайко, Т. Мироненко, Л. Мовчун, М. Наумчук, Г. Передрій, В. Сухомлинський, Т. Усатенко, К. Ушинський, В. Шляхова, Н. Лазаренко та інших.

Оскільки актуальність цього питання є в стадії опрацювання багатьох небайдужих до цього вчених, можна виокремити проблему дослідження: підвищення ефективності вміння учнів початкових класів роботи над лексичним значенням слова шляхом упровадження інтерактивних технологій.

З огляду на сказане, визначаємо **мету дипломної роботи** – теоретично обґрунтувати й експериментально перевірити лексичний аспект роботи над словом у початкових класах засобами інтерактивних технологій.

Завдання дипломної роботи:

- 1) здійснити комплексний аналіз теорії і практики роботи над лексичним значенням слова в початкових класах;
- 2) обґрунтувати систему роботи у третьокласників над лексичним значенням;
- 3) розробити методичні рекомендації для вчителів щодо роботи над лексичним значенням слова в третьому класі засобами інтерактивних технологій;
- 4) організувати і провести експериментальне дослідження, визначити його результативність.

Об'єктом дослідження є процес роботи над лексичним значенням слова в початкових класах;

Предмет дослідження – методика застосування інтерактивних технологій під час вивчення лексичного значення слова.

Гіпотеза дослідження: застосування інтерактивних технологій під час формування в учнів поняття про лексичне значення слова забезпечить високий мовний рівень навчальних досягнень студентів, сприятиме формуванню комунікативної компетентності.

Методи дослідження: аналіз та узагальнення наукової інформації з проблеми дослідження; синтез, узагальнення і систематизація теоретичних та практичних даних; моделювання педагогічних ситуацій бесіди з вчителями, учнями, аналіз та оброблення результатів педагогічного дослідження.

Використані методи забезпечили комплексне пізнання предмета дослідження, дали змогу кількісно та якісно проаналізувати експериментальні дані.

У роботі визначили такі основні етапи дослідження: констатувальний (проаналізовано масовий передовий новаторський досвід роботи над лексичним значенням слова в початкових класах. Проведено роботу, спрямовану на визначення об'єкта, предмета і гіпотези дослідження, уточнено завдання і методика експериментального навчання, здійснено констатувальний експеримент); формувальний етап (розроблено й уточнено авторську систему роботи в третьому класі над лексичним значенням слова засобами інтерактивних технологій. Проведено формувальний експеримент, під час якого перевірено ефективність запропонованої методики у процесі вивчення частин мови; підсумковий етап (здійснено узагальнення основних результатів дослідження, осмислення експерименту).

Теоретичне значення магістерської роботи полягає у визначенні особливостей формування лексичного значення слова засобами інтерактивних технологій; у впливі цього процесу на учнів – їх словниковий запас.

Практичне значення дослідження: дослідження визначається виявленням ролі інтерактивних технологій у процесі формування

лексичного значення слів, що сприятиме вмілому використанні одержаних знань, умінь і навичок у власному мовленні в сучасних умовах.

Апробація роботи. Основні положення і результати представлено на II регіональній науково-практичній конференції «Роль і місце мистецької педагогіки у формуванні сучасної особистості» із доповіддю «Вивчення лексичного значення слова в початковій школі: компетентнісний підхід» (16-17 березня 2019 року, м. Кам'янець-Подільський); III всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська та іноземні мови в початкових класах: актуальні проблеми й інноваційні технології навчання» із доповіддю «Методика роботи над словом у початкових класах: лексичний аспект» (21-22 березня 2019 року, м. Кам'янець-Подільський); науково-практичній інтернет-конференції молодих науковців та студентів «Розвиток особистості молодшого школяра: сучасні реалії та перспективи» із доповіддю «Формування лексико-народознавчої компетентності учнів початкових класів засобами інтерактивних технологій» (2019 рік, м. Івано-Франківськ, м. Бердянськ, м. Вінниця, м. Кам'янець-Подільський, м. Київ, м. Кропивницький, м. Мукачево, м. Полтава, м. Умань, м. Херсон); V міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми наступності дошкільної і початкової освіти» із доповіддю «Метод «Мікрофон» як засіб формування в третьокласників поняття про лексичне значення слова» (17-18 квітня 2019 року, м. Кам'янець-Подільський); III міжнародній науково-практичній Інтернет-конференції «Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти» із доповіддю «Застосування інтерактивних технологій у процесі формування в третьокласників поняття про лексичне значення слова» (17-18 квітня 2019 року, м. Вінниця); науковій конференції студентів і магістрантів за підсумками НДР у 2018-2019 навчальному році із доповіддю «Формування в третьокласників поняття про лексичне значення слова засобами інтерактивних технологій» (24-25 квітня 2019 року, м. Кам'янець-Подільський); III всеукраїнській

науково-практичній конференції «Від творчого педагога до творчої дитини: гармонія партнерської взаємодії» із доповіддю «Наступність у формуванні лексико-народознавчої компетентності старших дошкільників і учнів початкових класів засобами інтерактивних технологій» (23-24 жовтня 2019 року, м. Кам'янець-Подільський); всеукраїнській інтернет-конференції «Актуальні питання початкової освіти: досвід, реалії, перспективи» із доповіддю «Формування лексичної компетентності учнів початкових класів засобами інтерактивних технологій» (24-25 жовтня 2019 року, м. Кам'янець-Подільський).

Результати дослідження обговорено на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2018-2019 рр.). Опубліковано статтю «Види роботи над засвоєнням лексичного значення слова в початкових класах» у збірнику наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (Випуск 15, 2019 рік).

Структура й обсяг роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел, що налічує 59 позицій. Повний обсяг дипломної роботи 76 сторінок.

ВИСНОВКИ

Проблема підвищення ефективності вміння учнів початкових класів роботи над лексичним значенням слова шляхом впровадження нових підходів залишається актуальною і сьогодні.

В основу вивчення курсу української мови у початкових класах покладено принцип всебічного розвитку мовлення учнів. Він пронизує і об'єднує всі без винятку сторони мовленнєвої діяльності учнів. Розкриваючи характер взаємозв'язку навчання і розвитку мовлення, можна зробити такий висновок, що не знаючи значень слів рідної мови, школяр не зможе повноцінно навчатись і розвиватись в сучасному світі.

Підбираючи завдання для опрацювання нової лексики учителю необхідно взяти до уваги вікові та психологічні особливості учнів класу, а також нестандартні форми роботи з ними.

Основним напрямом роботи над лексикою в процесі вивчення української мови є збагачення словникового запасу учнів. Воно має здійснюватися щоденно на уроках мови. Нові слова вводяться через усне мовлення вчителя, який на кожному уроці подає нові відомості, знайомить з новими термінами, користується дедалі ширшим колом слів, ураховуючи вікові особливості учнів, їхні можливості й потреби у збагаченні словника. Усі виучувані мовні явища пов'язані зі словом, реалізуються в ньому, а отже, й вивчаються та закріплюються на базі лексичних одиниць. Це дає змогу збагачувати лексичний запас учнів на всіх уроках мови [25].

Знання лексичного значення слів займає важливе місце у навчанні та вихованні молодших школярів. Розуміючи суть нових слів школярі мають змогу доцільно і правильно використовувати їх у своєму мовленні.

Аналіз даних, отриманих в результаті експериментального дослідження, свідчить про ефективність використання інтерактивних технологій над лексичним значенням слова як засобів розвитку зв'язного мовлення і мислення учнів 3 класу на уроках рідної мови. Для ефективного

засвоєння учнями нової лексики вчителю слід звертати увагу на зміст вправ, який має бути відповідним до теоретичних відомостей з лексики, передбачених програмою; добір лексичних вправ, обумовлений характером навчального матеріалу, процесом формування мовленнєвих умінь й навичок, розвитком логічного мислення учнів; застосування нових видів роботи над лексичним значенням слова на уроках рідної мови в початкових класах повинно бути добре продуманим, методично обґрунтованим, педагогічно доцільним, проводитися систематично, із застосуванням творчого підходу до цього процесу.

Робота над лексичним значенням слова залежить від вчителя, від знань, вікових та психологічних особливостей певного класу, від творчих здібностей і підходів під час підготовки уроків, а також від володіння вчителем арсеналом різноманітних методів і прийомів для досягнення поставленої мети.

Розвивати лексичний запас слів учнів потрібно на всіх етапах уроку, тому що він займає визначальне місце у початкових класах. На основі свідомого сприйняття слів учні вчаться зв'язно, лаконічно, точно, комплексно висловлювати свої думки.

Однак наше дослідження не вичерпує повноти окресленої проблеми. Необхідно розглянути на різних рівнях роботу над словом в процесі вивчення не тільки лексичного значення слова, але і граматичних категорій та показати значення слова в мовленнєвому розвитку молодших школярів за етапом навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бардакова Ю. Нова українська школа. Новий державний стандарт. Пам'ятка вчителя // Початкове навчання та виховання. 2018. № 13-15. С.34-44.
2. Березюк Н.О. Слова, близькі за значенням (синоніми). Редагування тексту. Ознайомлення з фразеологізмами. Урок української мови за технологією розвитку критичного мислення у 3-му класі // Початкове навчання та виховання. 2018. № 33. С.16-21.
3. Варзацька Л. О. Активізація мовленнєвої діяльності учнів // Початкова школа. 1991. № 2. С. 28–31.
4. Вашуленко, М. С., Вашуленко О.В. Буквар : [підруч. для 1 кл. загальноосвіт. навч. закл.]. К. : Видавничий дім „Освіта”, 2012. 152 с.
5. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі. К. : Літера ЛТД, 2011. 364 с.
6. Вашуленко М. С. Навчання української мови в 2 класі // Початкова школа. 2003. №1. С. 42–46.
7. Вашуленко О. В. Особливості методичного апарату підручників з рідної мови // Початкова школа. 2007. №1. С. 55–57.
8. Вашуленко М. С. Методичні рекомендації до роботи за підручником „Рідна мова” 3 клас // Початкова школа. 2003. №8. С.16–22.
9. Вашуленко М.С., Дубовик С.Г. Українська мова: підручник для 2 класу. К. : Видавничий дім „Освіта”, 2012. 152 с.
10. Вашуленко М. С, Мельничайко О.І., Васильківська Н.А. Українська мова: підручник для 3 класу. К. : Освіта, 2012. 170 с.
11. Войтко Г. Слова, протилежні за значенням // Початкове навчання та виховання. 2013. № 7. С. 22–23.
12. Воронцова Г. О. Формування творчої особистості засобами слова // Початкове навчання та виховання. 2006. № 31. С. 7–10.
13. Грона І. Система роботи над словниковими словами з учнями 1–4 класів // Початкова школа. 2009. №5. С. 8–12.

14. Данисюк С. Г. Урок української мови з використанням інтерактивних технологій у 3-му класі // Початкове навчання і виховання. 2008. №29. С. 35–37.
15. Державний стандарт початкової освіти та програми для 1–4 класів загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням українською мовою. – Режим доступу до ресурсу:
http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_program_s/nnn1_4kl/
16. Доценко В.П. Цикл уроків української мови в 3-му класі за темою «Будова слова» // Початкове навчання та виховання. 2019. № 25-27. С.53-63.
17. Євсєвська В. Лексика на уроках мови в початкових класах // Світло. 2003. № 2. С.53–54.
18. Жидецький В. Ц. Основи охорони праці. Режим доступу до ресурсу:
http://pidruchniki.ws/1636051238236/bzhd/osnovi_ohoroni_pratsi_zhidetskiy_vts
19. Закон України „Про затвердження Положення про розробку інструкцій з охорони праці”. Режим доступу до ресурсу:
<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0226-98>
20. Зеленська О., Грицаненко С. Практичне застосування інтерактивних методів навчання // Початкова школа. 2009. № 2. С. 12–15.
21. Іванчук Л. Використання медіадидактики на компетентісно зорієнтованому уроці в початкових класах // Початкова школа. 2018. №3. С.8-11.
22. Ігнатенко Н. Вимоги навчальних програм до молодших школярів // Школа першого ступеня: теорія і практика. Переяслав-Хмельницький, 2002. С. 16–25.
23. Інноваційні технології навчання української мови та літературного читання в початковій школі : Навчальний посібник / за заг.ред. Н.В. Гудими. Кам'янець-Подільський : Друк-сервіс, 2018. 168 с.

24. Камардіна В. Р. Уживання прикметників у прямому і переносному значенні // Початкове навчання і виховання. 2011. №3. С. 31–32.
25. Каніщенко А.П. Лекційно-практичний курс із дисципліни «Методика навчання української мови в початковій школі» (розділи «Методика вивчення мовної теорії», «Методика розвитку усного та писемного зв'язного мовлення»). Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2016. 176 с.
26. Каніщенко А.П. Лекційно-практичний курс із дисципліни «Методика навчання української мови в початковій школі». Книга 2 (розділи «Методика навчання грамоти», «Методика літературного читання»). Тернопіль : Навчальна книга-Богдан, 2016. 256 с.
27. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.ws/1222090548043/dokumentoznavstvo/vstup_do_movo_znavstva_-_kochergan_mp
28. Кузьменко В. Слова з прямим і переносним значенням // Початкова школа. 2013. №9. С. 23–25.
29. Купцова Л., Сєдова О. Інтерактивні методи навчання у сучасній початковій школі // Початкова школа. 2019. №3. С.43-48.
30. Лазаренко Н. Збагачення словника молодших школярів прикметниками // Початкова школа. 1999. №1. С. 14–17.
31. Луцак Н. Збагачення лексики школярів-шестиліток // Початкова школа. 1996. №7. С. 12–14.
32. Мамаєва Т. М. Робота над лексичним значенням слова // Початкове навчання та виховання. 2006. № 31. С. 11–13.
33. Мевчик Л. О. Цикл уроків української мови в 3-му класі за темою „Слово” // Початкове навчання та виховання. 2007. № 33. С. 8–31.
34. Митник О., Стрижак А. Система завдань, спрямованих на формування комунікативних умінь як складової соціальної успішності молодшого школяра // Початкова школа. 2019. №9. С.23-26.

35. Нагорна Л.Г., Комаревцева Н.Р. Кроки до оновлення змісту уроків української мови // Початкове навчання та виховання. 2019. № 16-18. С.8-10.
36. Наумчук М. М. Сучасний урок української мови в початковій школі. Тернопіль: Астон, 2001. 264с.
37. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / za zag.red. H.M. Bibik. Kyiv : Litera LTD, 2018. 160 s.
38. Новосьолова В. Вивчення слова і його лексичного значення у школі // Українська мова і література в школі. 2001. № 6. С. 8–10.
39. Палагнюк Л.В. Уявлення про слова, що називають ознаки предметів. Урок української мови в 3-му класі // Початкове навчання та виховання. 2019. № 7-9. С.52-55.
40. Пархоменко М. Методика роботи над словом, текстом на уроках читання // Початкова школа. 1997. № 7. С. 44–48.
41. Петрик О. Реалізація комунікативно-діяльнісного підходу у мовно-мовленнєвій освіті молодших школярів // Початкова школа. 2019. №6. С.39-43.
42. Пономарьова К. Вимоги до сучасного уроку української мови // Початкова школа. 2004. №10. С. 15–18.
43. Пономарьова К. Місце лексичних вправ у початковому курсі мови // Школа першого ступеня: теорія і практик. 2003. № 7. С. 26–31.
44. Проценко Т. В. Фразеологізми. Роль фразеологізмів у мовленні // Вивчаємо українську мову та літературу. 2007. № 12. С. 21–23.
45. Резніченко Н. І. Урок Української мови в 3-му класі // Розкажіть онуку. 2012. №19–20. С. 23–24.
46. Романюк С.З., Піц І.І. Методика викладання української мови в початкових класах. Семінарські заняття : Навчально-методичний посібник. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2012. 128 с.
47. Романюк С.З., Піц І.І. Практикум з методики навчання української

- мови навчання грамоти : навально-методичний посібник. Чернівці-Вижниця : Черемош, 2014. 210 с.
48. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи / Савченко О.Я. – К. : Академія, 1999. – 360с.
 49. Сучасна українська мова / [за ред. О. Д. Пономарьова]; 2-е видання, перероблене. К. : Либідь, 2001. С. 134–149.
 50. Сухомлинський В. Робота над словом. Режим доступу до ресурсу: <http://www.ukrlit.vn.ua/article/968.html>
 51. Типові освітні програми для закладів загальної середньої освіти : 1-2 класи. К. : ТД «ОСВІТА-ЦЕНТР+», 2018. 240 с.
 52. Трофіленко В. Робота над розвитком мовлення учнів – важлива складова комунікативної компетентності // Початкова школа. 2019. №7. С.28-30.
 53. Туркот Т. І. Педагогіка вищої школи. Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.ws/17391211/pedagogika/psihologo-pedagogichna_sutnist_interaktivnih_metodiv_navchannya
 54. Українська радянська енциклопедія / Режим доступу до ресурсу: <http://leksika.com.ua/ure/>
 55. Хомяк І. Вивчення лексики у поєднанні з орфографією // Дивослово. 2002. № 6. С. 20–24
 56. Шевчук С. В. Сучасна українська літературна мова. Режим доступу до ресурсу: http://pidruchniki.ws/1584072040522/dokumentoznavstvo/suchasna_ukrayinska_literaturna_mova_-_shevchuk_sv
 57. Шляхова В. Опанування способів тлумачення лексичного значення // Українська мова і література в школі. 2003. № 3. С. 30–34
 58. Щир І. Засвоєння багатозначної лексики молодших школярів // Рідна школа. 2002. № 12. С. 47–48.
 59. Явдошенко І. Інтерактивні методи навчання на уроках української мови // Початкова школа. 2008. №2. С. 4–7.